

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله الطاهرين

بررسی اشکال دوم مرحوم آخوند بر دلیل چهارم صاحب فصول

اشکالات مرحوم آخوند بر دلیل چهارم صاحب فصول را ملاحظه کردید. بحث اشکال اول ایشان گذشت و بررسی شد، اما نسبت به اشکال دوم که عرض کردیم مرحوم آخوند در اشکال دوم، دو محذور برای این کلام صاحب فصول عنوان می‌کنند.

خلاصه اشکال مرحوم آخوند این بود که چنان نهدی که مولا بخواهد مقدمه غیرموصله را تحریم کند، چنین چیزی امکان ندارد، یعنی امکان عقلی برای آن نیست. برای آنکه تالی فاسد دارد. یک تالی فاسد آن این است که در ترک واجب، اتیان و مخالفتی تحقق پیدا نکند و تالی فاسد دوم این است که این تحصیل حاصل و طلب الحاصل است، که این تحصیل حاصل را هم در مقدمه تقریر و بیان کردیم و هم نسبت به ذی المقدمه.

حالا می‌خواهیم ببینیم آیا این اشکال مرحوم آخوند به صاحب فصول وارد است یا خیر؟

پاسخ محقق نائینی از اشکال مرحوم آخوند

مرحوم محقق نائینی (أجود التقريرات: 1: 348) این اشکال مرحوم آخوند را دفع کرده‌اند.

فرموده‌اند اشکال در فرضی است که ما جواز مقدمه را مشروط به ایصال به ذی المقدمه بدانیم، به همین بیانی که خود آخوند فرموده‌اند. ایشان فرمود اگر مولا مقدمه غیرموصله را حرام کند، معنای آن این می‌شود که مقدمه‌ای وجوب غیره دارد که حرام نشده باشد. مقدمه‌ای وجوب غیره دارد که جایز باشد.

فرض این است که آن مقدمه‌ای که وجوب غیره دارد و جایز است، مقدمه‌ای است که موصله است. یعنی مرحوم آخوند طوری کلام صاحب فصول را بیان کرده‌اند که جواز مقدمه منوط به ایصال به ذی المقدمه باشد.

در حالی که مرحوم نائینی می‌فرمایند ایصال شرطیت دارد و نه شرط برای حکم که عبارت از جواز باشد. این جوازی هم که در اینجا عرض می‌کنیم جواز بالمعنی الاعم مراد است نه جواز بالمعنی الاخص که عبارت از اباحه باشد.

محقق نائینی می‌فرمایند اگر ایصال خارجی را شرط برای حکم بدانیم که حکم عبارت از جواز است، این اشکال مرحوم آخوند

پیش می‌آید، در صورتی که این ایصال خارجی شرط برای متعلق این جواز است، متعلق جواز یعنی آنچه مصداق برای جواز است.

به چه بیان؟ به این بیان که تحقق یک مقدمه‌ای که جایز است، منوط و مشروط به ایصال به ذی مقدمه است. خود جواز مشروط نیست. مرحوم نائینی می‌فرماید الان که این مقدمه واقع می‌شود، جواز مقدمه قبل از آنکه ایصال در خارج تحقق پیدا کند جواز مقدمه صادق است و چون فرض این است که مقدمه موصله واجب است، اینجا مکلف قدرت بر این مقدمه دارد از باب اینکه قدرت بر قید آن دارد.

مکلف چون قدرت بر قید دارد که عبارت از ایصال است، این قدرت بر قید سبب می‌شود بر این مقدمه هم قدرت داشته باشد و در نتیجه ذی مقدمه، مقدور برای مکلف است، بالواسطه. و اگر مقدور مکلف بود تکلیف نسبت به ذی مقدمه فعلیت دارد و اگر فعلیت داشت ترک آن تکلیف، موجب اتیان و موجب عقاب است.

بنابراین مرحوم نائینی می‌فرماید اشتباهی را که شما مرحوم آخوند متوجه نشده و مرتکب شدید این است که ایصال را قید برای جواز قرار دادید. بله، اگر جواز منوط به ایصال باشد، تا ایصال نیاید جواز نمی‌آید و تا جواز نیاید وجوب غیری مقدمه نمی‌آید و تا وجوب غیری مقدمه نیاید، انجام ذی مقدمه اختیارش با مکلف است و ترک آن هم مخالفت و اتیان نیست.

اما اگر بگوییم ایصال قید برای جواز و حکم نیست، قید برای متعلق حکم است - چه بگوییم متعلق، چه بگوییم مصداق جواز، مصداق جواز یعنی تحقق الجائز - تحقق این مقدمه‌ای که جایز است، منوط به ایصال است و إلا قبل از ایصال خارجی، جواز صادق است.

اگر قبل از ایصال خارجی جواز صادق باشد، این جواز سبب می‌شود که مکلف قدرت بر ذی مقدمه داشته باشد، منتها قدرت بالواسطه با واسطه قدرت بر مقدمه، و ترک ذی مقدمه دیگر عنوان اتیان و مخالفت پیدا می‌کند، زیرا اتیان در جایی است که انسان با یک تکلیف فعلی مخالفت کند. اینجا با این بیانی که ذکر شده، ذی مقدمه تکلیف فعلی برای مکلف است.

این پاسخ مرحوم نائینی به مرحوم آخوند که نتیجه می‌گیرد اگر از آن محذورات قبلی که برای مقدمه موصله بیان کردیم صرفنظر کنیم، قول به مقدمه موصله بر طبق این دلیل چهارم قول تامی است.

توضیح پاسخ محقق نائینی و دفاع استاد از اشکال مرحوم آخوند

نکته‌ای که در توضیح این مطلب باید عرض کنیم این است که درست است، الان ما در شریعت جایی را نداریم که شارع، مقدمه غیر موصله را تحریم کرده باشد، آنچه صاحب فصول در این زمینه بیان می‌کند صحت چنین تحریمی است، یعنی اگر مولا چنین تحریمی را انجام دهد صحیح است، و اگر چنین تحریمی صحیح باشد، صاحب فصول می‌خواهد بگوید که نتیجه می‌گیریم در مقدمه غیر موصله عنوان وجوب غیری بالفعل وجود ندارد و در مقدمه موصله این عنوان وجود دارد.

در اشکال اول این مقدار را عرض کردیم که این دلیل اثبات نمی‌کند ملاک وجوب غیری در مقدمه غیر موصله وجود ندارد، به جز این دلیل، هیچ ادعایی را اثبات نمی‌کند. فقط در مقابل کسانی که قائل به استحاله هستند این دلیل می‌تواند دلالت داشته باشد. حالا آیا این اشکالی که مرحوم آخوند ذکر کرده‌اند که گفته‌اند موجب این می‌شود که ترک واجب، اتیان و مخالفت در آن نباشد، و این جوابی که مرحوم نائینی از مرحوم آخوند دادند، باید دید حق با کدام است؟ آیا این اشکال مرحوم آخوند بر صاحب

فصول وارد می‌شود یا به همین دفعی که مرحوم نائینی بیان کرده‌اند می‌توانیم اکتفاء کنیم؟

سوال:....؟

پاسخ استاد محترم: در جایی که اختلاف بین شیخ و مشهور بود، در قید ماده یا هیئت، آنجا شیخ می‌فرمودند قید به ماده بر می‌گردد و به هیئت بر نمی‌گردد. در جمله شرطیه مشهور می‌گفتند «إذا زالت الشمس فصل»، زوال قید وجوب است که هیئت است، اما مرحوم شیخ می‌فرمود زوال قید ماده است که عبارت از صلاة باشد.

اینجا وقتی ایصال خارجی آمد می‌توانیم بگوییم این مصداق برای جواز بمعنی الاعم است. چون فرض ما این است که مولا مقدمه غیرموصله را حرام کرده است. یک راه بیشتر نیست، اگر مقدمه غیرموصله شد، این مقدمه می‌شود مصداق حرام، و همین را می‌خواستم عرض کنم که شاهد مرحوم نائینی در همین قسمت است.

اگر مولا مقدمه غیر موصله را حرام کند. آیا می‌گویید عدم الایصال قید برای حرمت است؟ یعنی شما می‌گویید حرمت در اینجا مشروط به یک امر عدمی بنام عدم ایصال است؟ خیر.

حرمت در اینجا برای مقدمه ثابت است. لکن این مقدمه اگر بخواهد مصداق برای حرام واقع شود، معلق است بر اینکه ایصال خارجی بدنبال آن نباشد. اگر ایصال خارجی بدنبال آن تحقق پیدا نکند، اینجا مصداق برای حرمت است، اگر ایصال خارجی تحقق پیدا کند مصداق برای جواز است.

اگر کسی به مرحوم نائینی بگوید در اینجا که شما می‌گویید مقدمه غیر موصله را مولا تحریم کرده، آیا قبل از آنکه اصلا ایصال و عدم ایصال بیاید، به چه ملاکی می‌گویید جواز در اینجا وجود دارد؟ اگر بگویید ایصال قید برای متعلق است و جواز ثابت است، پس در این فرض که هنوز عدم ایصال برای ما محرز نشده، باید بگوییم مقدمه جایز است. منتها بعد از اینکه ده دقیقه، یک ربع، یک ساعت گذشت دیدیم این مقدمه موصله نشد، این می‌شود حرام.

مقداری مطلب را توضیح دهم، در باب مقدمه، بحث ما عقلی است. یعنی عقل می‌گوید بین وجوب ذی المقدمه و وجوب شرعی مقدمه، ملازمه وجود دارد. می‌خواهیم بدانیم آیا عقل در مطلق مقدمات این حرف را می‌زند یا فقط در مقدمه موصله این را می‌گوید؟

اگر گفتیم شارع می‌تواند مقدمه غیرموصله را حرام کند، معنایش این است که در مقدمه غیر موصله ملاک حکم عقلی وجود ندارد. کشف از این می‌کنیم در مقدمه غیرموصله ملاک نیست. چون اگر ملاک باشد، شارع نمی‌تواند این کار را انجام دهد. آیا شارع می‌تواند عدل را حرام کند؟ نه. عدل حسن عقل و ذاتا، هیچگاه شارع نمی‌تواند بگوید العدل حرام.

اگر گفتیم شارع در اینجا نمی‌تواند مقدمه غیر موصله را حرام کند، کشف از این می‌کنیم که در مقدمه غیر موصله هم ملاک حکم عقل وجود دارد. اما اگر گفتیم شارع می‌تواند تحریم کند به این معناست که در مقدمه، ملاک عقلی وجود ندارد.

حالا می‌خواهیم بدانیم در این مورد اشکال دوم مرحوم آخوند وارد است یا نه؟

مرحوم نائینی در مقام دفع اشکال برآمده است. ولی آن اشکالی که به ذهن می‌رسد در مقابل مرحوم نائینی و در دفاع از مرحوم آخوند همین است. مرحوم نائینی می‌فرمایند در اینجا که مقدمه خارجا موصلا، جواز قبل الایصال ثابت است. می‌گوییم آنجایی

که مقدمه غیر موصله است چه حکمی ثابت است؟

اینجا طبق کلام صاحب فصول فرض کرده‌اید که مولا مقدمه غیر موصله را حرام کرده است. چه معیاری داریم؟ چون الان کسی مقدمه را انجام می‌دهد معلوم نیست ایصال بدنبال آن است یا نیست. ملاکی دارید برای اینکه بگوییم جواز قبل از ایصال ثابت است؟ شما باید بگویید این مقدمه هنوز حکمی ندارد، ایصال که آمده جواز آن هم می‌آید. ایصال نیامد حرمت وجود دارد.

سوال:....؟

پاسخ استاد محترم: یا مکلف بعد از مقدمه ذی المقدمه را می‌آورد، این مقدمه می‌شود موصله، یا نمی‌آورد که می‌شود غیر موصله. عبارتی که مرحوم نائینی دارد و ما روی آن تکیه داریم این است: ایشان می‌فرمایند «جواز المقدمه ثابت قبل تحقق الایصال فی الخارج»، اشکال ما این است که این را از کجا می‌فرمایید؟ اگر بگوییم ایصال قید برای متعلق است، باید عدم ایصال را هم قید برای متعلق قرار دهیم. نمی‌شود بگوییم اینجا ایصال قید برای متعلق است، ولی در آنجا عدم ایصال قید برای حرمت است.

پس در هر دو باید یکنواخت بگوییم. کسی که مقدمه را انجام داد و هنوز مشخص نیست که ایصال هست یا نیست، از کجا می‌فهمیم جواز مقدمه ثابت است؟ مرحوم نائینی روی همین هم تکیه دارد، می‌فرمایند قبل از ایصال، جواز ثابت است، اگر جواز ثابت شده مکلف قدرت بالواسطه بر ذی المقدمه دارد و اگر قدرت بالواسطه داشت، تکلیف فعلیت دارد و ترک آن اتیان است.

این فرع بر این است که جواز قبل از ایصال ثابت باشد. مرحوم آخوند می‌خواهند بگویند اگر مولا مقدمه غیرموصله را حرام کرد، دیگر قبل از ایصال، جواز برای مقدمه ثابت نیست. کی جواز ثابت است؟ وقتی که ایصال بیاید. اگر ایصال نیاید چه؟ معلوم نیست. اختیار آن هم بدست مکلف می‌شود و بر ترک آن هم اتیان وجود ندارد.

به نظر می‌رسد این اشکال مرحوم نائینی بر مرحوم آخوند اشکال واردی نیست. فرقی نمی‌کند در اینجا ایصال را قید برای جواز قرار دهیم یا قید برای متعلق قرار دهیم. چون هر کاری در این محدوده بشود باید در مسأله حرمت هم همان کار انجام شود.

لذا این اشکال وارد نیست و اشکال مرحوم آخوند انصافاً بر صاحب فصول وارد است.

نتیجه بررسی ادله صاحب فصول و نقض و ابرام آن

نتیجه‌ای که می‌گیریم این است که از این چهار دلیلی که صاحب فصول اقامه کرد، دلیل اول، دوم و سوم تمام است، اما دلیل چهارم مواجه با اشکال بود که اشکالات را رفع کردیم، این یک.

به نظر ما در میان آن سه دلیل، اقوای ادله همان دلیل اول بود که وقتی به عقل مراجعه می‌کنیم عقل می‌گوید در مقدمه غیرموصله ملاک وجود ندارد. این اقوی الادله بود و تا اینجا برای ما مقدمه موصله ثابت می‌شود.

مرحوم آقای خویی مقدمه موصله را پذیرفته‌اند. مرحوم نائینی می‌گویند با قطع نظر از آن محذورات، مقدمه موصله ثابت است. امام نیز آن را پذیرفته‌اند.

لذا قول به مقدمه موصله در مقابل قول مشهور تثبیت می‌شود.

در بحث مقدمه موصله یک نظری را هم صاحب هدایة المسترشدين (ص 219) دارند که این را خودتان مراجعه کنید. ایشان برادر صاحب فصول بوده و این دو هر دو از اصولیین بسیار بزرگ بوده‌اند. ایشان ایصال را به یک نحوی معتبر می‌دانند و نظریه ایشان را در آنجا ببینید.

بحث مقدمه موصله تمام شد. چند ثمره در مقدمه موصله ذکر کرده‌اند که عرض خواهیم کرد.

وصلی الله علی محمد و آله الطاهرین